

УДК 371.126

СКЛАДОВІ ОРГАНІЗАТОРСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Л.С. Бровчак

Анотація. У статті запропоновано аналіз змісту складових організаторських здібностей майбутніх учителів: здібності самоорганізації, здібності організації діяльності, здібності організації міжособистісної взаємодії.

Ключові слова: організаторські здібності, професійна діяльність учителя, самоорганізація, міжособистісна взаємодія.

Аннотация. В статье анализируется содержание компонентов организаторских способностей будущих учителей: способностей самоорганизации, способностей организации деятельности, способностей организации межличностного взаимодействия.

Ключевые слова: организаторские способности, профессиональная деятельность учителя, самоорганизация, межличностное взаимодействие.

Summary. In the article maintenance of components of organizational capabilities of future teachers is analysed: capabilities of self-organization, capabilities of organization of activity, capabilities of organization of interpersonality co-operation.

Keywords: organizational capabilities, professional activity of teacher, self-organization, interpersonality co-operation.

Постановка проблеми. В умовах прискорення інтеграційних процесів у світовому освітньому просторі, перебудови національної системи вищої освіти зростають вимоги до підготовки фахівців, змінюється її зміст, що забезпечує інший, більш високий рівень реалізації багатофункціональної діяльності вчителя, вихователя. Особливий інтерес дослідників у галузі психології та педагогіки викликає такий аспект роботи вчителя, як організаторська діяльність, що пов'язано з необхідністю постійного вдосконалення методів і форм впливу на окремого учня, групу, колектив.

Аналіз попередніх досліджень. Суттєвий внесок у вивчення проблеми вдосконаленні професійної діяльності вчителя зробили такі науковці, як Л. Буєва, М. Дьяченко, О. Діденко, І. Зимня, Л. Кандибович, О. Киричук, О. Леванова, М. Левітов, О. Леонтєв, І. Лернер, В. Сластьонін, О. Щербаков та інші.

Володіння організаторськими здібностями є однією з важливих складових успішної професійної діяльності вчителя. Організаторські здібності відіграють значну роль в особистісному зростанні майбутніх учителів забезпечують можливість цілеспрямованого керівництва вчителем навчально-виховним процесом, допомагають долати психологічні бар'єри у взаємовідносинах з учнями, батьками учнів та колегами, слугують умовою успішності діяльності вчителя з самореалізації та самовдосконалення. Організаторські здібності дозволяють учителю правильно організовувати власну

роботу, що передбачає вміння її планувати, визначати пріоритети і відповідно розподіляти час, самостійно контролювати етапність і результативність діяльності. Організаторські здібності вчителя забезпечують успішність роботи зі згуртування учнівського колективу, підготовки його до вирішення важливих завдань.

Проблема визначення складових, критеріїв та показників організаторських здібностей майбутніх учителів є досить складною. По-перше, це зумовлено тим, що організаторські здібності мають інтегративну сутність, у якій поєднуються та взаємодіють різноманітні чинники: особистісні, фізіологічні, соціальні тощо. По-друге, вищезгадана особливість організаторських здібностей спонукала вітчизняних дослідників у тій чи іншій формі вводити їх до складу різних особистісно-професійних феноменів: організаційно-діяльнісні вміння у структурі індивідуального стилю педагогічного спілкування (Г.Мешко), організаційно-педагогічні знання – у готовності майбутніх учителів до морального виховання підлітків (Н.Молодиченко), організаційні вміння – у готовності майбутніх учителів до організації навчального діалогу (І.Глазкова), організаційно-педагогічні знання – у готовності керівників загальноосвітніх навчальних закладів до управлінської діяльності (Г.Тимошко). Водночас структура саме організаторських здібностей майбутніх учителів не отримала достатнього висвітлення.

У статті ми ставимо за **мету** проаналізувати структуру організаторських здібностей учителя, з'ясувати зміст її складових.

Виклад основного матеріалу. Поняття «структури» певним чином пов'язано з кожним чинником, що відображає характер розташування елементів і взаємодії їхніх сторін і властивостей у системі. У численних визначеннях цього поняття існують певні розбіжності. Ми погоджуємося з позицією тих дослідників, які вважають, що структура містить у собі не тільки схему взаємного розміщення, впорядкованості елементів системи, але й самі ці елементи.

Розуміння структури організаторських здібностей учителя є важливою умовою їх формування. Структура організаторських здібностей відрізняється значною складністю і включає в себе комплекс якостей, серед яких є провідні та другорядні, загальні та часткові.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про неоднозначність підходів до визначення структури організаторських здібностей. Незважаючи на численні роботи, в яких розглядаються компоненти, критерії, показники, складові організаторських здібностей, не існує єдиної точки зору щодо структури організаторських здібностей.

О.Щербаков, який досліджував особливості педагогічної діяльності, надає великого значення організаторським здібностям учителя і виокремлює в їхній структурі чотири компоненти: пізнавальний, емоційний, мотиваційний та вольовий. Учений наголошує на потребі формування тих якостей, які забезпечують виконання організаторської та контролюючої функцій, - вміння оцінювання значущості завдань, вміння прогнозування результатів, ситуативна та загальна відповідальність, уміння брати відповідальність на себе, вміння мобілізувати сили на якісне і вчасне виконання професійних завдань, сильні вольові якості.

С.Гвозд'їн, розглядаючи такий аспект організаторської діяльності майбутнього вчителя, як використання прийомів та методів переконання, виокремлює такі її компоненти: оперативно-діяльнісний, предметно-змістовий, мотиваційний.

Важливим напрямом організаторської діяльності вчителя на уроці є організація навчального діалогу, зміст готовності до якої обґрунтовує у своїй роботі І.Глазкова. У структурі готовності до організації навчального діалогу дослідник виокремлює мотиваційний, когнітивний та організаційний компоненти. Критеріями сформованості останнього виступають: вміння організації діалогу, управління дискусією, координації дій та висловлювань учасників діалогу, мобілізації уваги співрозмовників, попередження конфліктної ситуації, моделювання діалогу, узагальнення і критичної оцінки фактів.

На думку Л.Кацовой, якості організаторських здібностей формуються на основі й у тісному взаємозв'язку з іншими особистісними утвореннями, що відображаються у вмінні раціонально використовувати час, включати учнів у необхідні види діяльності, організовувати робоче місце, вмінні самоконтролю і самооцінки.

Складність структури організаторських здібностей унаочнюється через з'ясування їх співвідношення з іншими професійно значущими якостями майбутнього вчителя, педагогічні умови формування яких розглядає у своєму дослідженні Р. Дорогих. Науковець вважає критеріями організованості чіткість у роботі, здатність знаходити найбільш раціональні способи вирішення практичних завдань, наполегливість і послідовність у подоланні труднощів і досягненні поставленої мети. Водночас організованість, на думку автора, входить до складу такої інтегрованої якості, як діловитість, що разом з комунікабельністю та мобільністю забезпечують ефективність процесу

педагогічної взаємодії [2].

Окремий аспект розвитку організаторських здібностей майбутніх учителів постає предметом дослідження у роботі Т.Новаченко. Аналізуючи особливості процесу формування педагогічної самореалізації студентів педагогічних училищ, дослідник показниками конструктивно-діяльнісного критерію вважає вміння планування діяльності із самоуправління, вміння самоконтролю, вміння самокорекції [4].

Деякі дослідники (Л. Буєва, О. Киричук, М. Левітов) у структурі організаторських здібностей виокремлюють педагогічну спрямованість, яку розглядають як установку на організаторську діяльність.

Дещо по-іншому пропонують структурувати організаторські здібності М. Дьяченко і Л. Кандибович. Учені характеризують організаторські якості як своєрідний синтез розумових, мотиваційних, емоційно-вольових особливостей особистості організатора. До критеріїв сформованості організаторських здібностей М. Дьяченко і Л. Кандибович відносять: позитивне ставлення до організаторської діяльності; знання про особливості і умови цієї діяльності. Науковці відзначають важливість вольового (самоконтроль, уміння керувати діями оточуючих, почуття обов'язку) і оцінного (самооцінка власної професійної підготовки) критеріїв [3].

У контексті нашого дослідження значний інтерес викликає перелік критеріїв організаторських здібностей, запропонований О. Леонтьєвим. Зокрема: проектувальний критерій, показниками якого є вміння планувати свою діяльність, орієнтуватися в часі, прогнозувати наслідки власних управлінських педагогічних рішень, формувати стратегії свого розвитку і самовдосконалення; виконавський критерій, представлений умінням оперативного приймати рішення, брати на себе відповідальність за їх реалізацію, конструктивно вести педагогічне спілкування; контрольо-оцінний критерій, що реалізується в здатності адекватно і об'єктивно оцінювати результати своєї організаційної діяльності, контролювати її результати.

Таким чином, у зарубіжній і вітчизняній літературі існують розбіжності у трактуванні дослідниками структурних складових організаторських здібностей. Розходження теоретичних позицій багатьох авторів обумовлене відмінностями у трактуванні організаторських здібностей як явища. Разом з тим представлені структурні компоненти розкривають різні аспекти у дослідженні цього явища.

У нашому дослідженні структура організаторських здібностей майбутніх учителів має комплексний характер — це взаєморозміщення та певний взаємозв'язок складових частин цілого. У структурі організаторських здібностей ми виокремлюємо три складових: здібності самоорганізації, здібності організації діяльності та здібності організації міжособистісної взаємодії.

У педагогічній літературі термін «складова» (компонент) трактується як певна частина чогось, елемент чого-небудь. Перша складова структури організаторських здібностей – здібності самоорганізації. У педагогічній науці поняття самоорганізація визначається як властивість будь-якої системи до саморозвитку за допомогою добудовування, «вирощування» нових, більш життєстійких структур; як процеси упорядкування, що відбуваються в системі завдяки діям її зовнішніх і внутрішніх складових.

Процес самоорганізації - умотивована життєдіяльність, яка стає можливою через звертання сформованої особистості до самооцінювання відповідних здібностей, можливостей та рівня морально-психологічної готовності до професійної діяльності. Учитель на певному відрізку життя досягає оптимального рівня усвідомлення самого себе як сукупності "Я"- понять і за допомогою самоаналізу пізнає свої можливості щодо організації себе, групи, колективу. Маючи перед собою самоспрогнозовану модель власного "Я", учитель звертається до самоконтролю відповідності професійно значущих організаторських здібностей. Завдяки самовихованню, самонавчанню та саморозвитку учитель здійснює самокоригування свого руху до професійної мети: ближньої (самоорганізація) і віддаленої (виявлення у діяльності організаторських та інших професійно актуальних особистісних якостей).

Аналіз психолого-педагогічних літературних джерел дозволяє стверджувати, що самоорганізація учителя починається з ретельного планування робочого дня, чіткої системи організації власної роботи. Важливим елементом самоорганізації є розподіл часу між різними видами робіт. Для планування своєї діяльності учитель повинен заздалегідь знати приблизну їх тривалість. Планування роботи потребує вироблення певного режиму, ритму та безпосереднього їх виконання. Плани роботи складають на день, тиждень, місяць, рік, на перспективу. Значно полегшує організацію роботи розробка графіків.

Таким чином, здібності самоорганізації забезпечують реалізацію комплексу заходів, які виконуються вчителем для налагодження системи та порядку в роботі, що, у свою чергу, дає змогу економити час і енергію, створює оптимальні умови для високопродуктивної діяльності.

Основою формування здібностей самоорганізації учителя вчені вважають: усвідомленість уявлень про власне місце в житті, адекватне усвідомлення рівня свого інтелектуального розвитку, сформованість навчально-трудова та побутово-етичних умінь і навичок, систематичне цілеспрямоване самовдосконалення з метою раціональної самореалізації.

Наступною складовою організаторських здібностей ми вважаємо здібності організації діяльності. Організаторська діяльність, будучи віднесеною до окремої людини, є не що інше, як система взаємопов'язаних дій, спрямованих на об'єднання груп людей для досягнення спільної мети. Як один із специфічних видів людської діяльності своїм об'єктом вона завжди має групу людей, а отже, передбачає відносини «людина – група людей», «організатор – група організованих». Люди, їхня психологія, їхня практична діяльність – основний і специфічний об'єкт організатора – суб'єкта організаторської діяльності.

Будь-яка діяльність, у тому числі і організаторська, розпочинається з постановки мети та завдання. Специфіка організаторської діяльності педагога проявляється насамперед у її цілях. Вона не має конкретного предметного результату, який можна було б сприймати за допомогою органів відчуття, оскільки спрямована на забезпечення ефективності діяльності. Зміст, форми і методи організаторської діяльності педагога завжди підпорядковані тому чи іншому виду діяльності. Оскільки вчитель у школі виконує багато функцій – навчальна, виховна, діагностична, організаторська, комунікативна, контролююча – цілі утворюють ієрархізовану систему, в якій генеральною метою є розвиток особистості дитини, а багато часткових цілей стосуються етапів навчально-виховного процесу, напрямів виховання, окремих ситуацій взаємодії, з яких складається урочна і позаурочна діяльність. Вміння оперативно приймати рішення, вміння передбачати результати прийнятих рішень, вміння контролювати, аналізувати дозволяють учителю обрати доцільні та ефективні методи і форми роботи, під час реалізації яких виявляються його здатність до імпровізації, рефлексивні вміння, альтруїстичні почуття. Таким чином, знання про особливості організаторської діяльності та відповідні вміння забезпечують виконання завдань, які учитель поставив перед собою та учнівським колективом.

У структурі організаторських здібностей значне місце займають здібності організації міжособистісної взаємодії. На думку В.Г. Афанасьєва, організація міжособистісної взаємодії означає «створення мережі організаційних відносин, які забезпечують, перш за все, цілісність керованої системи, доцільні стосунки, найбільш ефективно взаємовідношення її компонентів, найбільш доцільні відносини координації і субординації між ними» [1]. Здібності вчителя організувати міжособистісну взаємодію характеризуються вміннями впливати на інших словом та ділом; «проникати в психічний стан учня»; запалювати учасників колективної справи, керуючи їхнім емоційним станом і настроєм; пробуджувати ініціативу, інтерес, вигадку, кмітливість, стимулюючи та заохочуючи самостійність, активність і нестандартність дій учасників.

Аналізуючи змістовий бік і сутність проявів здібностей організаторської міжособистісної взаємодії, ми вважаємо, що їхня результативність буде тим більшою, чим активнішою буде участь школярів у різних видах діяльності у класі, школі. Вищезазначені здібності покликані допомогти вчителю у визначенні особистої стратегії і тактики у відповідності з можливостями, здібностями, інтересами кожного учня. Готовність майбутнього педагога до виконання організаційно-управлінських функцій залежить від рівня розвитку здібностей організації міжособистісної взаємодії, які забезпечують активізацію особистісної позиції школяра в колективному пошуку шляхів розв'язання проблем, спонукають дітей до докладання зусиль і розвитку власних здібностей для досягнення загального результату.

Про ефективність реалізації здібностей організації міжособистісної взаємодії можна судити за такими критеріями, як рівень розвитку колективу, характер взаємин, що склалися у класі, згуртованість групи. Тим не менш, основний результат завжди має психологічний, ідеальний характер. Організаторська діяльність учителя, як і будь-яка інша, будується на основі переробки інформації, що надходить. Найважливішою для організаторської діяльності є психологічна інформація про властивості і стан колективу та його окремих членів. Звідси й організація міжособистісної взаємодії полягає у вмінні використовувати різні методи, засоби і прийоми психологічного й педагогічного впливу та взаємодії із врахуванням інформації щодо вікових, індивідуальних особистісних особливостей та ситуативних змін.

Висновки. Отже, в структурі організаторських здібностей майбутнього вчителя ми виокремлюємо три складові: здібності самоорганізації, здібності організації діяльності та здібності організації міжособистісної взаємодії.

Література

1. Афанасьев В.Г. Мир живого: системность, эволюция и управление М.: Издательство политической литературы, 1986. – 334 с.
2. Дорогих Р.В. Формування професійних якостей майбутніх учителів у процесі педагогічної взаємодії/ Автореферат дисертації кандидата педагогічних наук. – 13.00.04. – теорія і методика професійної освіти. - Харків, 2011. – 20с.
3. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психология высшей школы. - Минск, 1981.-383с.
4. Новиченко Т.В. Формування педагогічної самоорганізації студентів педагогічного училища/ Автореферат дисертації кандидата педагогічних наук. – 13.00.04. – теорія і методика професійної освіти. - Одеса, 2004. – 20с.